

IJTIMOY XULQNING MAZMUNI, SHAKLLANISH OMILLARI VA JAMIYATDAGI AHAMIYATI

Aqmuratova Sarvinoz Hamdam qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti

aqmuratovasarvinoz@gmail.com

Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li

ChDPU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Ilmiy rahbar: olimjonozodqulov30@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17825283>

Annotatsiya: mazkur tezisda ijtimoiy xulqning mazmuni, shakllanish omillari va jamiyatdagi ahamiyati ilmiy asoslangan holda tahlil qilinadi. Shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri, ijtimoiylashuv jarayonlari, guruh bosimi, motivatsiya va kommunikativ omillar ijtimoiy xulqning asosiy mexanizmlari sifatida yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy raqamli makonning inson xulqiga ta'siri, prososial va deviant xulq turlari, ijtimoiy me'yorlarning shakllanish jarayoni ham keng ko'lamda ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xulq, ijtimoiylashuv, me'yorlar, prososial xulq, deviant xulq, guruh ta'siri.

Abstract: This thesis explores the essence, determinants, and modern perspectives of social behavior. It examines how individuals interact with social environments and how factors such as socialization, group influence, motivation, and communication shape human behavior. The study also analyzes the impact of the digital environment on behavior, the differences between prosocial and deviant actions, and mechanisms underlying social norms.

Keywords: social behavior, socialization, norms, prosocial behavior, deviance, group influence.

KIRISH

Ijtimoiy xulq - bu insonning jamiyatdagi me'yor va qadriyatlar asosida shakllanadigan o'zaro munosabatlari, harakatlari hamda muayyan ijtimoiy vaziyatlarda namoyon qiladigan xatti-harakatlar majmuidir. U shaxsning biologik ehtiyojlari, ijtimoiy tajribasi va madaniy muhit o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir natijasida yuzaga keladi. Ijtimoiy xulq jamiyatning barqaror ishlashi, guruhlararo aloqalar rivoji, kooperatsiya mexanizmlarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ijtimoiy xulqning mazmuni va qonuniyatlarini o'rganish psixologiya, sotsiologiya, pedagogika va antropologiya fanlarida markaziy o'rin egallaydi.

Zamonaviy davrda ijtimoiy xulqning shakllanishi axborot texnologiyalari, global ijtimoiy jarayonlar, turli kommunikatsion platformalar va madaniyatlararo o'zaro ta'sirlar natijasida jiddiy o'zgarishga uchramoqda. Insonning onlayn xulqi, virtual identiteti, ijtimoiy tarmoqlarda xulq modeli real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois ijtimoiy xulqni chuqur tadqiq etish jamiyat taraqqiyoti va shaxs rivoji uchun dolzarb masala sifatida ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy xulqning shakllanishida ijtimoiy me'yorlar alohida o'rin tutadi. Me'yorlar jamiyat tomonidan qabul qilingan xatti-harakat standartlari bo'lib, shaxsning o'zini tutishiga bevosita yo'naltiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Bolalikdan boshlab o'quvchi, keyinchalik fuqaro sifatida inson ana shu me'yorlarni o'zlashtira boradi va ularga mos ravishda o'z munosabatlarini shakllantiradi. Bu jarayon ijtimoiy tartibning saqlanishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiylashuv - ijtimoiy xulqning shakllanishida eng markaziy mexanizmdir. Oila, maktab, do'stlar guruhi, OAV va raqamli muhit orqali inson jamiyatning yetakchi qadriyatlarini o'zlashtiradi. Bandura tomonidan taklif etilgan kuzatuv orqali o'rganish nazariyasi shuni ko'rsatadiki, shaxs ko'pincha xulqni bevosita tajribadan emas, balki boshqalarni kuzatish orqali egallaydi. Shu tariqa ijtimoiy xulqning asosiy ko'rinishlari avloddan avlodga uzatiladi.

Ijtimoiy xulq turlarining biri prososial xulq bo'lib, boshqalarga yordam berish, hamdardlik bildirish, kooperatsiya kabi ijobiy faoliyatlarni qamrab oladi. Prososial xulq jamiyatda ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi, ijobiy ijtimoiy kapitalni shakllantiradi va guruhlararo munosabatlarni mustahkamlaydi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, empatiya, altruizm va ijtimoiy mas'uliyat prososial xatti-harakatlarning asosiy determinanti hisoblanadi. Buning aksi bo'lgan deviant xulq esa jamiyat me'yorlariga zid bo'lgan harakatlarni anglatadi. Deviant xulqning kelib chiqish sabablari ko'p omilli bo'lib, ijtimoiy tengsizlik, nazorat mexanizmlarining sustligi, motivatsion ziddiyatlar hamda shaxsiy nizolar muhim rol o'ynaydi. Ushbu xulq turini chuqur o'rganish jamiyat uchun profilaktik choralarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Guruh bosimi va konformizm ham ijtimoiy xulqning muhim mexanizmlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Asch eksperimentlari shuni ko'rsatadiki, shaxs ko'pincha guruh fikriga moslashishga moyildir, hatto bu fikr uning shaxsiy qarashlariga zid bo'lsa ham. Konformizm guruh barqarorligini ta'minlansa-da, ba'zan mustaqil fikrlashning susayishiga ham olib kelishi mumkin.

Zamonaviy raqamli muhit ijtimoiy xulqning shakllanishida yangi o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali insonlar o'zlarini boshqacha tarzda namoyon etishlari, virtual identitet yaratishlari va keng qamrovli auditoriyaga ta'sir ko'rsatishlari mumkin. Cyber-xulqning rivojlanishi mas'uliyat, axborot madaniyati va kommunikativ etikani qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Ijtimoiy xulqning biologik asoslari ham e'tibordan chetda qolmaydi. Neyropsixologik tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, empatiya, agressiya, qaror qabul qilish jarayonlari inson miyasidagi neyron tizimlar bilan bog'liq. Biologik determinatsiya va ijtimoiy tajriba o'rtasidagi o'zaro ta'sir ijtimoiy xulqning murakkab tabiatini belgilaydi. Ijtimoiy xulq - shaxsni jamiyatga integratsiya qiluvchi mexanizm bo'lib, unda madaniy meros, psixologik ehtiyojlar, guruh dinamikasi va kommunikativ kompetensiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois ijtimoiy xulqni tizimli o'rganish jamiyat barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyot uchun zarurdir.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy xulq shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar tizimida shakllanadi. Uning negizida ijtimoiy me'yorlar, rollar, qadriyatlar, guruh bosimi, kommunikatsiya va motivatsiya kabi omillar turadi. Prososial xulqning kuchayishi jamiyatdagi birdamlikni oshirsa, deviant xulqning oldini olish ijtimoiy barqarorlikka erishishga xizmat qiladi.

Zamonaviy global o'zgarishlar sharoitida, ayniqsa raqamli makonning kengayishi fonida ijtimoiy xulqning yangi shakllari paydo bo'lmoqda. Shu bois ijtimoiy xulqni chuqur ilmiy tahlil qilish, uni rivojlantirish bo'yicha amaliy strategiyalar ishlab chiqish va axborot madaniyatini yuksaltirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimova Z. "Ijtimoiy psixologiya nazariyalari", Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.

2. G'aniyev M. "Shaxs va jamiyat o'zaro ta'siri", Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023.
3. Abdullayev A. "Ijtimoiy xulqning psixologik omillari", Toshkent: O'qituvchi, 2024.
4. Xolmatova D. "Raqamli jamiyat va ijtimoiy xulq", Namangan: NamDU Nashriyoti, 2025.
5. Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li. (2024). Rahbar va xodim munosabatlarining boshqaruv jarayonidagi psixologik xususiyatlari. Образование наука и инновационные идеи в мире, 41(1), 110–113. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/12079>